

Verslag van de ledenavond van de Historische Vereniging Middelstum d.d. 17 oktober 2013 op Ewsum

Aanwezig: ruim 40 personen.

1. Opening

Albert opent de ledenavond voor de laatste keer. Vanwege zijn verhuizing naar Noord-Holland moet hij helaas zich uit het bestuur van de Historische Vereniging terugtrekken. Piet Tinus van der Wal zal zijn taak overnemen in mei 2014. Tot die tijd zullen Kees Geut en Hennie Toolsema de zaken waarnemen.

Albert zegt blij te zijn dat Jetze Smit genegen is om het bestuur aan te vullen.

2. Enkele huishoudelijke zaken

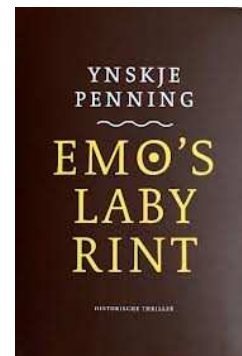
Op woensdagavond 11 december 2013 is er een lezing door Arnold van Dam, werkzaam bij het Wierdencentrum van Ezinge.

3. De lezing van Ynskje Penning, met als onderwerp: De enerverende afloop van Emo's Kloosterstichting nadat abt Emo terugkeerde uit Rome in 1212

gebaseerd op het boek "Emo's Labyrint" van Ynskje Penning

Voorwoord

Emo van Wittewierum is als schrijver (later opgevolgd door Menko) van de kroniek van 'Floridus Hortus' (Bloemhof) bekend geworden. Deze kroniek is geen traditionele kroniek met heiligen-levens en leervoorbeelden. Er komen autobiografische gegevens in voor en zelfbeschouwingen en overpeinzingen. Dit is vooral het geval in het eerste, door abt Emo geschreven deel. Deze kroniek vormt de basis van het boek: Emo's Labyrint (geschreven door Ynskje Penning).

Inleiding

Emo, geboren omstreeks 1170, waarschijnlijk in Fivelgo, ging als kind naar een kloosterschool. Hij stamde uit een geslacht van hoofdelingen, waaruit later de landadel zou voortkomen. Hij was een leergierige man met een grote ambitie: zo studeerde hij samen met zijn broer Addo in Parijs en Orleans en waren zij als buitenlandse studenten in Oxford. Zijn naam "Emo van Friesland" is op de website van de universiteit in Oxford te vinden. De vrije kunsten, theologie en kerkelijk en Romeins recht waren de onderwerpen die hij bestudeerde. Emo was na de terugkeer uit Oxford, zo rond 1200, een korte periode schoolmeester in Westeremden, destijds Emethe geheten: monding van het water. Mogelijk was hij de stichter van de eerste (parochie)school in Noord Nederland. Daarna werd hij omstreeks 1202 pastoor/priester in Huizinge, waar hij in afzondering veel tijd besteedde aan lezen, schrijven en meditatie. Emo was tevens iemand met een groot rechtvaardigheidsgevoel die zijn plannen niet zomaar liet dwarsbomen en had daardoor nogal eens verschil van mening met menigeen.

Zijn broer Addo was pastoor in Westeremden. Hun moeder is vermoedelijk afkomstig van de wierde Romerswerf tussen Appingedam en Krewerd. Later woonde daar haar broer wiens zoon ook Emo heette. Beide Emo's zijn dus neven.

Over Emo's vader staat niets beschreven. Maar Emo moet uit een voornaam geslacht geboren zijn dat o.a. land bezat met de bijbehorende rechten o.m. het collatierecht om de pastoor te kiezen.

Deze eigenaren traden als fundatores op bij het stichten van kerken. Emo was als stichter van een klooster een uitzondering.

Door overerving, ruil, koop en verkoop, los van de grond, kwam er verwarring over het collatierecht, waardoor er nogal eens ruzie ontstond over rechten en plichten.

De eerste kerken en kloosters hadden net als de overige opstallen, muren van hout of van gevlochten takken en wilgentenen, dichtgesmeerd met klei en een laag kalk met biest (eerste melk van de koe na het kalven) om het tegen regen te beschermen. De daken waren bedekt met riet of pluggen. Daardoor waren ze in aanvang zonder al te veel kosten te verwezenlijken. Emo's opvolger, Menko, begon aan de herbouw van het klooster met gebruik van kloostermoppen, die de monniken en lekenbroeders zelf bakten.

De Friese kustlanden konden lang een zelfstandig en vrij land blijven omdat het voor heersers van verre lastig was dit land te veroveren: veel water met stormvloedden weerhield hen hiervan.

Totdat Karel de Grote in 777 na Chr. de Saksen onder leiding van Widukind - "kind van het woud" - versloeg en Widukind de keuze kreeg: Christen worden of de dood. Karel dacht hiermee Frisia in handen te hebben, maar dit viel tegen.

Karel de Grote en de paus hielpen elkaar. In 773 b.v. trok hij met zijn leger naar Italië om de paus te helpen de Longebarden uit de kerkelijke staat te verdrijven. In het klooster van Monte Cassino ontmoette hij de benedictijner monnik Liudger, die in York had gestudeerd.

Karel vond dat Liudger de Friezen het geloof maar eens moest bijbrengen. Liudger, afstammend uit een oud Fries geslacht, werd in 767 tijdens zijn studie in York tot diaken gewijd. Tien jaar later werd hij in 777, nadat hij nog weer drie jaar in York had gestudeerd, in Keulen tot priester gewijd.

Widukind
Hertog der Saksen

Hij heeft in Groningen 6 kerken gesticht - In Leens, Baflo, Humsterland, Usquert, Loppersum en Farmsum - en werd vanwege zijn trouw aan Karel de Grote ingezet in het vredesproces in de gebieden op de grens van de Friezen en de Saksen. Op deze manier kon Karel de Grote zijn macht uitbreiden en in stand houden. Als dank voor zijn bekeringswerk werd Liudger benoemd tot eerste bisschop van het pas opgerichte bisdom Munster. Zijn missiegebied werd zijn bisdom.

Karel de Grote nam ooit eens een contingent Friezen mee naar Rome. De Friezen streden dapper en kregen als beloning een schola en een kerk in de Borgo van Rome toegewezen. De toren stamt nog uit de tijd van voor Emo. Pas later is de paus met zijn huishouding van het Lateraan (zetel van de Roomse Curie) verhuisd naar de Borgo op de berg Vaticaan, dat beter tegen invallen te verdedigen was. De Friezenkerk werd ingelijfd en is sinds een jaar of 30 weer in Nederlandse handen.

"Alberik stuurde Liudger er op uit, en met hem andere dienaren van God, om de tempels van de goden en verscheidene afgodenplaatsen van het volk van de Friezen te verwoesten. En zij

volbrachten dat bevel en brachten een grote schat mee, die zij in de tempels gevonden hadden. Keizer Karel heeft daar tweederde deel van genomen, maar hij gebood Alberik een derde deel te nemen voor eigen gebruik.”

Bron: levensbeschrijving van Liudger door zijn neef Altfried (geschreven vóór 849)

De reden van de reis naar Rome

Emo's neef, Emo van Romerswerf, een kinderloze en eigenzinnige man, had omstreeks 1200 een benedictijner kloostertje gesticht op het terrein van zijn boerenhoeve - Romerswerf - bij Jukwerd, geheten Nijklooster. Hij was ooit gehuwd, maar scheidde van zijn vrouw omdat het huwelijk kinderloos bleef: hij koos voor het kloosterleven.

Rond 1007 gingen Emo van Huizinge en met zijn vriend Hendrik de Bouwmeester op bezoek bij zijn neef en trokken zich het lot van dit zieltoegend kloostertje aan. Ze beloofden elkaar het tot bloei te brengen.

Het klooster sloot zich in 1209 aan bij de Prémonstratenzer orde. Helaas bleken de Prémonstratenzers van Mariëngaarde in Friesland noch van Varlar in Westfalen er niets voor te voelen het kloostertje op Romerswerf als hun dochterklooster te aanvaarden.

Desondanks besloten ze door te zetten, maar tot 1217 is het klooster, waarvan Emo de leiding had, acefaal - zonder moederklooster- geweest en dat was tegen de voorschriften van Prémontré. Emo van Huizinge heeft dat niet met zoveel woorden gezegd, maar die situatie moet hem benauwd hebben en dit verklaart ook de nadruk waarmee hij vermeldt dat eindelijk in het jaar 1217 het moederklooster te Prémontré de paterniteit heeft aanvaard. Tot 1211 was Nijklooster ook een dubbelklooster voor mannen en voor vrouwen bijeen en dat was eveneens in strijd met de voorschriften der premonstratenzers. Pas door de schenking van de kerk van (Witte)Wierum konden de monniken zich daar vestigen, terwijl de vrouwen in Nijklooster bleven.

Het kloostertje leed de eerste jaren ook onder Emo een kammervol bestaan. Daarom kwam de schenking in 1211 - de kerk met alle bijbehorende goederen - van de kerkpatroons te Wierum aan als een godsgeschenk. Kerkpatroons waren in de regel hoofdelingen en hadden zegenschap - patroonsrecht - over de kerk met al haar goederen.

De zittende pastoor in Wierum maakte ruim baan en trad in bij de Benedictijnen.

Onenigheid over de schenking

Ernestus Gerlinga, een hoofdeling, was het niet met de schenking eens, vond een minderheid van de kerkpatroons aan zijn zijde en werd door de bisschop van Munster in het gelijk gesteld. Ernestus wilde zijn zoon Doede als pastoor in Wierum. Zo had Doede onderdak en een vast inkomen. De monniken werden veroordeeld.

Emo was verontwaardigd omdat hij als rechtsgeleerde wist dat deze gang van zaken niet volgens de regels was: de schenking was keurig volgens het Friese en canonieke recht geregeld. Emo moest iets ondernemen richting de Paus en de Curie - de kerkelijke rechtbank - om deze schending van het recht te niet te doen en de kwestie van de paterniteit - acceptatie van een moederklooster - op te lossen.

De reis naar Rome

Emo vertrok daarom op 9 november 1211 samen met zijn vriend Hendrik naar Rome om bij de Paus zijn gelijk te halen. Na een barre winterse tocht over de Alpen kwam hij in januari 1212 in Rome aan.

Daar moest hij helaas vanwege de vastentijd wachten op een gerechtelijke uitspraak. Paus Innocentius III – de machtigste paus ooit, ook de paus die niet alleen vocht tegen de Kartharen, maar ook tegen het ‘gespuis’ in Noord Europa - gaf hem na veel bureaucratische rompslomp eindelijk de brief mee waarin stond dat de schenking door de kerkpatroons rechtsgeldig was.

Pas in maart kon Emo de terugreis aanvaarden. In juli 1212 kwam hij in Wittewierum aan. Emo is door de paus en de curie in zijn waardigheid hersteld, en de schenking was rechtsgeldig.

Na de reis: wat doet Ernestus?

Voor de lieve vrede kwam er een compromis. Ernestus zag kans om voor zijn zoon een jaarlijkse uitkering te krijgen uit het offerblok en Emo kreeg de kerk. De rust keerde weer. Maar Emo had gewetensproblemen. Hij betaalde geld uit het offerblok om Doede af te kopen. Een vorm van simonie die ten strengste verboden was door paus Innocentius III.

Het geweten van Emo

Maar kon Emo leven met deze handel die riekt naar simonie? Nee, de rest van zijn leven, 25 jaar lang, knaagde deze kwestie aan zijn geweten. In Emo’s ogen sprak God door Innocentius. Nu verraadde hij zijn beschermheer, zag zichzelf als Judas en bovendien, God zag alles! Emo zou in het hellevuur branden. Hij wendde zich tot de boeken der wetenschap en daarmee bedoelde hij in ieder geval Augustinus' commentaar op de bergrede en waarschijnlijk ook andere bijbelcommentaren en een preek van paus Innocentius III.

Emo had nog steeds veel gewetenswroeging, maar hoe kon hij zijn geweten zuiveren? Nog een keer naar Rome kon niet. Maar hij wilde boete doen. Hij wist het: hij maakte een voorbeeldklooster: Bloemhof ‘Floridus Hortus’. Het moest een afspiegeling worden van Prémontré, in alles, ook in het leven van de broeders. Hij splitste Nijklooster in een mannen- en een vrouwenconvent zoals de regel van Prémontré voorschreef. De nonnen bleven achter in het Nijklooster, dat vervolgens werd hernoemd tot ‘Rozenkamp’ - Campus Rosarum - en vanaf dan een dependance vormde van klooster Bloemhof.

Emo, nog steeds prior en geen abt, maakte met een broeder een reis naar het moederklooster in Frankrijk in Prémontré.

Pas in 1217 aanvaardde het moederklooster Prémontré in Noord-Frankrijk de paterniteit over het klooster Bloemhof te Wittewierum.

Gervasius benoemde Emo tot voorlopig abt van Bloemhof. Het dorp Wierum kreeg daardoor de naam Wittewierum, vernoemd naar de witte monnikspijen van de prémonstratenzer orde.

De kloosterkerk van Wittewierum
bestand van Wikimedia Commons.

Intussen werd Doede hulp priester in Loppersum. Samen met de bisschop verdeelden ze alvast de rechten op de kerk en de weem die in bezit van de pastoor waren. Bij zijn dood liet de pastoor zijn bezittingen na aan zijn broer. Doede vond dat hij rechten op kerk en weem had. Ernestus bemoeide zich er mee. Er ontstond een ruzie die eindigde in een brand waarbij de weem en de kerk verloren gingen. Ernestus moest 1000 zilverlingen betalen en ging failliet. Niemand wilde meer iets met hen te maken hebben, ook niet met Doede.

De kerkpatroons van Wittewierum besloten dat de kerk geschonken moest worden aan het klooster van Emo en nu onbezwaard.

De tijd van rampen

Zou het geweten van Emo nu onbelast zijn? Zou God hem vergeven hebben voor de simonie? Emo ervoer de ramp in Loppersum als Gods straf op de zonde die hij had begaan: het betalen van geld voor het afkopen van een kerkelijk ambt.

Op 16 januari 1219 zet de Marcellusvloed niet alleen de Ommelanden maar ook het vrouwenklooster Rozenkamp onder water.

De nonnen van Rozenkamp konden hun leven redden door op het dak van het klooster hun toevlucht te zoeken waar ze elkaar bij de hand vast hielden en psalmzingend de dood afwachtten. Als door een wonder hebben ze het overleefd.

Zou God na zo'n grote straf Emo nu vergeven hebben?

De Friese kustgebieden omstreeks 1300

Tijdens een bezoek aan Rozenkamp werd Emo ziek en overleed daar op 12 december 1237. Hij wilde graag begraven worden in de kapittelzaal van Bloemhof in Wittewierum. Hij zal zich afgevraagd hebben of dat wel gebeuren ging. Toch is zijn lijk gewikkeld in zijn abtsmantel per schip over de Fivel naar Wittewierum vervoerd en aldaar begraven.

Tot zover de lezing van Ynskje Penning. De vragen van na de pauze zijn verwerkt in de lezing.

4. Dankwoord voor Albert

Piet Tinus bedankt Albert voor alles wat hij gedaan heeft en hoopt in ieder geval dat Albert volgend jaar in november bij de dan op stapel staande lezing aanwezig kan zijn.

Albert antwoordt dat hij deze laatste twee jaren bij de Historische Vereniging wel de fijnste van alle bestuursfuncties vond. Samen interesse hebben in hetzelfde: de lokale historie en het behoud hiervan schept een band. Hij wenst de vereniging nog een lang en resultaatgericht leven toe.

5. Dankwoord voor Ynskje

Hennie geeft Ynskje een boekje met recepten geschreven door stadse boerin Angela Rijnen. Het zijn recepten waar vooral streekproducten in verwerkt zijn.

Meer is vinden onder: <http://kokenmetdestadseboerin.wordpress.com/>

6. De eerstvolgende ledenmiddag op zaterdagmiddag 9 november 2013

Praatmiddag in de tentoonstellingsruimte op Ewsum. Ieder lid die iets leuks wil vertellen of laten zien, is welkom. Het zal vast veel stof tot praten zijn. Wellicht ook geschikt voor verder onderzoek!